

ญาณวิทยาในกาลามสูตร Epistemology in the Kalama Sutta

เมธา หริมเทพาธิป

Metha Harimtepathip

สาขาวิชาปรัชญาและจริยศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

Philosophy and Ethics Program,

Graduate School, Suan Sunandha Rajabhat University

E-mail: metha.ang@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received): 31 พฤษภาคม 2567

วันที่แก้ไขบทความ (Revised): 5 มิถุนายน 2567

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted): 7 มิถุนายน 2567

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มุ่งวิเคราะห์ญาณวิทยาที่ปรากฏในหลักคำสอนเรื่องกาลามสูตรหรือ เกสปุตตสูตร พบว่า กาลามสูตรทั้ง 10 ข้อ เป็นการนำเสนอข้อเกิดแห่งความรู้ 10 ประการ ได้แก่ 1) ความรู้ที่อ้างมาจากการฟังต่อๆ กันมา 2) ความรู้ที่อ้างมาจากประเพณี 3) ความรู้ที่อ้างมาจากคำเล่า ลือหรือข่าวสาร 4) ความรู้ที่อ้างมาจากตำรา คัมภีร์ หนังสือ ตลอดจนสื่อสิ่งพิมพ์ทุกประเภท 5) ความรู้ที่ อ้างมาจากตรรกะนิรนัยที่ดูสอดคล้องกับเหตุผล 6) ความรู้ที่อ้างมาจากตรรกะอุปนัยหรือการอ้างสถิติ หรือการเก็บปรากฏการณ์ซ้ำๆ จากธรรมชาติในเชิงการทดลอง 7) ความรู้ที่อ้างมาจากการคาดคะเนตาม ประสบการณ์หรือในเชิงปรากฏการณ์วิทยา 8) ความรู้ที่อ้างมาจากความคิดเห็น แนวคิด ทฤษฎี หลักการ ระบบปรัชญาที่ตนเชื่อถือ 9) ความรู้ที่อ้างมาจากบุคคลที่ตนเชื่อถือ 10) ความรู้ที่มาจากครูบาอาจารย์ ของเรา หรือเจ้าลัทธิที่เรานับถือ การวิเคราะห์ตีความญาณวิทยาในกาลามสูตรทำให้เกิดสติปัญญา เข้าใจ ในเกณฑ์ตัดสินความจริงว่าความรู้ใดที่ควรเชื่อ ควรปฏิบัติ และความรู้ใดที่ไม่ควรเชื่อ ไม่ควรปฏิบัติตาม โดยใช้วิจารณ์ญาณในการตัดสินใจ อันก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งโดยส่วนตนและส่วนรวมต่อไป

คำสำคัญ: กาลามสูตร, ญาณวิทยา, ญาณวิทยาในกาลามสูตร

Abstract

This academic article aims to analyze Epistemology in the Kalama Sutta. In the tenets of Karma found that doctrine or Kassapa doctrine, presenting a reservoir of 1) Knowledge derived from repeated hearing. 2) Knowledge based on tradition. 3) Knowledge based on rumors or news. 4) Knowledge derived from scriptures, texts, books, and all types of printed media. 5) Knowledge based on deductive reasoning that appears consistent with logic. 6) Knowledge based on inductive reasoning, statistical references, or repeated observations of natural phenomena through experimentation. 7) Knowledge derived from experiential inference or phenomenology. Knowledge based on opinions, ideas, theories, principles, and philosophical

systems one believes in. 8) Knowledge derived from seemingly credible individuals. 9) Knowledge that comes from our teachers or the leaders of the doctrines we respect. The second section presents the criteria for determining the truth, specifying which 10) knowledge should be believed and practiced. The epistemological analysis and interpretation in the Kalama Sutta lead to wisdom and an understanding of the criteria for determining the truth, guiding which knowledge should be believed and practiced, and which knowledge should not be believed or followed. This involves using discernment in decision-making, resulting in an improved quality of life for both individuals and others.

Keywords: Kalama Sutta, Epistemology, Epistemology in the Kalama Sutta.

บทนำ

กาลามสูตรเป็นส่วนหนึ่งในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีความสำคัญและเป็นที่รู้จักในพุทธปรัชญาเถรวาท พระสูตรนี้ถูกบันทึกอยู่ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย (อง.สตตก. 20/505/179-184) โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับการสอนที่ช่วยยืนยันข้อสงสัยของชาวกาลามะว่า ความสงสัยที่ชาวกาลามะมีต่อผู้ที่มาประกาศธรรมแต่ละคนนั้นเป็นสิ่งที่ควรสงสัย และควรตั้งข้อสงสัย จากนั้นจึงพิจารณาสิ่งต่างๆ ด้วยสติปัญญาและวิจารณ์ญาณ สิ่งใดที่สมควรถูกต้อง เป็นกุศลธรรม เป็นสิ่งที่ควรเชื่อ และสิ่งใดเป็นอกุศลธรรมที่ไม่ควรเชื่อ (พระอรณพ โกวิโท (ยุทเธลิต) และพระไกล่รุ่ง ปณญาวชิโร, 2561) ไม่ยึดถือหรือเชื่อในสิ่งใดเพียงเพราะการกล่าวอ้าง เช่น กล่าวอ้างว่าเป็นคำสอนจากผู้ที่ดูน่าเชื่อถือ หรือครูของเรา หรือเป็นประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอดมาอย่างยาวนาน โดยขาดการไตร่ตรองหรือทบทวนด้วยวิจารณ์ญาณ การสอนดังกล่าวไม่เพียงแต่มีความสำคัญในแง่ของการปฏิบัติทางศาสนา แต่ยังมีแง่มุมในทางปรัชญาที่น่าสนใจทั้งในส่วนญาณวิทยา (Epistemology) ซึ่งเป็นส่วนของปรัชญาบริสุทธิ์ (Pure Philosophy) สาขาหนึ่ง เพียงแต่การศึกษาที่ผ่านมาจะเป็นการศึกษาในเชิงศาสนา เชิงสังคม และการประยุกต์ใช้ เช่น พระสุทศวัฒน์ จรณเมธี (หนูนสุวัฒน์กุล) (2564) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับความเชื่อของสังคมไทยตามหลักกาลามสูตร” ส่วนพระอรณพ โกวิโท (ยุทเธลิต) และพระไกล่รุ่ง ปณญาวชิโร (2561) เขียนบทความวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักกาลามสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน” ส่วน สมศักดิ์ อัมพรวิสิทธิ์โสภา (2565) เขียนบทความวิชาการเรื่อง “กาลามสูตร : ทางรอดในสังคมยุคดิจิทัล” เป็นต้น การศึกษาในเชิงศาสนา สังคม และการประยุกต์ใช้ดังกล่าวยังไม่ได้มีการลงรายละเอียดหรือชี้ชัดว่าส่วนใด คือ ส่วนของญาณวิทยา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิเคราะห์ในแง่มุมนี้เพื่อให้หลักพุทธปรัชญามีความคมชัดทั้งในส่วนญาณวิทยาที่ปรากฏในหลักกาลามสูตร ส่งเสริมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้มีความเป็นสากลมากขึ้นในเชิงวิชาการ ตลอดจนนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบันต่อไป

กาลามสูตร เป็นหลักคำสอนทางพุทธธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนครั้งแรกกับชาวกาลามะซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนเกสปปุตตะ (Kessaputta) หรือเกสปปุตตนิคมจึงเรียกชื่อพระสูตรนี้อีกชื่อหนึ่งว่า “เกสปปุตตสูตร” กาลามสูตรไม่ได้เป็นเพียงเรื่องที่สอนว่า อย่าเพิ่งเชื่ออะไรง่ายๆ แต่ในคำสอนมีส่วนสำคัญอันเป็นสาระสำคัญของพุทธปรัชญาและพุทธจริยธรรม ตลอดถึงเกณฑ์ค่าประกันความชอบธรรม ที่ถือว่าเป็นคำตอบใหม่ เป็นองค์ความรู้ใหม่ เป็นนวัตกรรมใหม่ด้านทัศนคติเกี่ยวกับการมองโลกและชีวิตตามความเป็นจริงด้วย (พระมหาหมื่นรินทร์ ปุริสุตโตโม และคณะ, 2566)

ในช่วงแรกของกาลามสูตรที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกายนั้นกล่าวถึง “สิ่งที่อย่าเพิ่งเชื่อ เพียงเพราะอ้างว่า” หมายความว่า สิ่งทีกล่าวอ้างต่อไปนี้ เป็นบ่อเกิดของความรู้เชิงญาณวิทยา 10 ประการ ที่ควรมีการนำมาใคร่ครวญหรือทบทวน พินิจพิจารณาเสียก่อน ก่อนที่จะตัดสินใจว่าเชื่อหรือปฏิบัติ ตามหรือไม่ ก่อนที่จะนำสู่บทวิเคราะห์ญาณปรัชญาในกาลามสูตร ผู้เขียนขอยกกาลามสูตรที่ปรากฏใน พระสุตตันตปิฎกมาเป็นบทตั้งเพื่อศึกษาเป็นเบื้องต้นเสียก่อน ดังนี้

กาลามสูตรที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก

กาลามสูตรที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก เป็นเรื่องเล่า (narrative) จากพระอานนท์ ที่ถูกสืบทอด มาจากรุ่นสู่รุ่นผ่านการสังคายนา โดยมีเนื้อความดังต่อไปนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในโกศลชนบทพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จถึงนิคม ของพวกกาลามะชื่อว่า เกสปุตตะ ชาวเกสปุตตนิคมได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ได้กราบทูลพระผู้มีพระ ภาคว่า มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมาyingเกสปุตตนิคม สมณพราหมณ์พวกนั้นพูดประกาศแต่เฉพาะ วาทะของ ตัวเท่านั้น ส่วนวาทะของผู้อื่นช่วยกันกระทบกระเทียบ ดูหมิ่น พุดกด ทำให้ไม่น่าเชื่อ

มีสมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งมาyingเกสปุตตนิคม ถึงพราหมณ์พวกนั้น ก็พูดประกาศแต่เฉพาะ วาทะของ ตนเท่านั้น ส่วนวาทะของผู้อื่นช่วยกันกระทบกระเทียบ ดูหมิ่น พุดกด ทำให้ไม่น่าเชื่อ พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ยังมีความเคลือบแคลงสงสัยในสมณพราหมณ์เหล่านั้นว่า ใครพูดจริง ใครพูดเท็จ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรกาลามชนทั้งหลาย ก็ควรแล้วที่ท่านทั้งหลายจะเคลือบแคลงสงสัย ท่านทั้งหลายเกิดความเคลือบแคลงสงสัยในฐานะที่ควรแล้ว มาเกิดท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าได้ ยึดถือตามถ้อยคำที่ได้ยินได้ฟังมา อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำสืบๆ กันมา อย่าได้ยึดถือโดยต้นข่าวว่า ได้ยิน อย่างนี้ อย่าได้ยึดถือโดยอ้างตำรา อย่าได้ยึดถือโดยเดาเอาเอง อย่าได้ยึดถือโดยคาดคะเน อย่าได้ยึดถือโดย ความตรึกตามอาการ อย่าได้ยึดถือโดยชอบใจว่าต้องกันกับทิวาของตัว อย่าได้ยึดถือโดยเชื่อว่าผู้พูดสมควร จะเชื่อได้ อย่าได้ยึดถือโดยความนับถือว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา

เมื่อใด ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ ผู้รู้ติเตียน ธรรมเหล่านี้ใครสมาทานให้บริบูรณ์แล้ว เป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์ เมื่อนั้นท่าน ทั้งหลายควรละธรรมเหล่านั้นเสีย

ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ความโลภ ความโกรธ ความหลง เมื่อเกิดขึ้นในภายในบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์หรือเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์ ก็บุคคลผู้โลภ ผู้โกรธ ผู้หลง ถูกความโลภ ความ โกรธ ความหลง ครอบงำ มีจิตอันความโลภ ความโกรธ ความหลง กลุ่มรุมนี้ ย่อมฆ่าสัตว์ก็ได้ ลักทรัพย์ก็ได้ คบชู้ก็ได้ พุดเท็จก็ได้ สิ่งใดเป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน บุคคลผู้โลภ ผู้โกรธ ผู้หลง ย่อมชักชวนผู้อื่นเพื่อความเป็นอย่างนั้นก็ได้

ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ธรรมเหล่านี้เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล มีโทษหรือไม่ มีโทษ ท่านผู้รู้ติเตียนหรือท่านผู้สรรเสริญ ใครสมาทานให้บริบูรณ์แล้ว เป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์หรือหาไม่ ดูกรกาลามชนทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง เมื่อเกิดขึ้นในภายในบุรุษ ย่อมเกิดเพื่อประโยชน์หรือเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์ ก็บุคคลผู้ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ไม่ถูกความโลภ ความโกรธ ความหลง ครอบงำ มีจิตไม่ถูกความโลภ ความโกรธ ความหลงกลุ่มรุมนี้ ย่อมไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่คบชู้ ไม่พุดเท็จ สิ่งใดย่อมเป็นไปเพื่อ ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข สิ้นกาลนาน บุคคลผู้ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ย่อมชักชวนผู้อื่นเพื่อความเป็น อย่างนั้น

ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ธรรมเหล่านี้เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล มีโทษหรือไม่ มีโทษ ท่านผู้รู้ดีเตียนหรือท่านผู้รู้สรรพสิริย ใครสมาทานให้บริบูรณ์แล้ว เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุขหรือไม่ เมื่อใด ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ท่านผู้รู้สรรพสิริย ธรรมเหล่านี้ใครสมาทานให้บริบูรณ์แล้ว เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุข เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรเข้าถึงธรรมเหล่านั้นอยู่

อริยสาวกนั้น ปราศจากความโลภ ปราศจากความพยาบาท ไม่หลงแล้วอย่างนี้ มีสัมปชัญญะ มีสติมั่นคง มีใจประกอบด้วยเมตตา มีใจประกอบด้วยกรุณา มีใจประกอบด้วยมุทิตา มีใจประกอบด้วยอุเบกขา แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ 2 ทิศที่ 3 ทิศที่ 4 ก็เหมือนกัน ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลกทั่วสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจอันประกอบด้วยเมตตาอันไพบุลย์ ด้วยใจอันประกอบด้วยกรุณาอันไพบุลย์ ด้วยใจอันประกอบด้วยมุทิตาอันไพบุลย์ ด้วยใจอันประกอบด้วยอุเบกขาอันไพบุลย์ถึงความเป็นใหญ่หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีกรรมเบียดเบียนอยู่

อริยสาวกนั้นมีจิตไม่มีเวรอย่างนี้ มีจิตไม่มีความเบียดเบียนอย่างนี้ มีจิตไม่เศร้าหมองอย่างนี้ มีจิตผ่องแผ้วอย่างนี้ ย่อมได้รับความอันใจ 4 ประการในปัจจุบันว่า 1) ถ้าปรโลกมีจริง ผลวิบากของกรรมทำดีทำชั่วมีจริง เหตุนี้ เป็นเครื่องให้เราเมื่อแตกกายตายไป จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ 2) ก็ถ้าปรโลกไม่มี ผลวิบากของกรรมทำดีทำชั่วไม่มี เราไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีทุกข์เป็นสุข บริหารตนอยู่ในปัจจุบัน 3) ก็ถ้าเมื่อบุคคลทำอยู่ เชื่อว่าทำบาป เราไม่ได้คิดความชั่วให้แก่ใครๆ ไหนเลยทุกข์จักมาถูกต้องเราผู้ไม่ได้ทำบาปกรรมเล่า 4) ก็ถ้าเมื่อบุคคลทำอยู่ ไม่เชื่อว่าทำบาป เราก็ได้พิจารณาเห็นตนว่าเป็นคนบริสุทธิ์แล้วทั้งสองส่วน

ดูกรกาลามชนทั้งหลาย อริยสาวกนั้นมีจิตไม่มีเวรอย่างนี้ มีจิตไม่มีความเบียดเบียนอย่างนี้ มีจิตไม่มีเศร้าหมองอย่างนี้ มีจิตผ่องแผ้วอย่างนี้ ย่อมได้รับความอันใจ 4 ประการนี้แลในปัจจุบัน

บทวิเคราะห์ญาณวิทยาในกาลามสูตร 10 ประการ

เมื่อได้ศึกษากาลามสูตรที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ลำดับถัดไปจะเป็นการวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงญาณวิทยาในกาลามสูตร 10 ประการ ดังต่อไปนี้

1. มา อนุสสเวน -อย่าเพิ่งเชื่อเพียงเพราะอ้างว่าได้ฟังตามกันมา

วิเคราะห์ได้ว่า บ่อเกิดของความรู้ในข้อนี้เป็นความรู้ที่เกิดจากการฟังต่อๆ กันมา เมื่อมีผู้ฟังก็ต้องมีผู้เล่าให้ฟัง สิ่งที่เล่าออกมาจากปาก คือ เรื่องเล่า (narrative) และเรื่องเล่าเหล่านี้ได้ถูกถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง เมื่อเรื่องเล่าเหล่านี้ถูกกล่าวขานจากรุ่นสู่รุ่น ก็เป็นไปได้ว่าอาจมีผู้ตัดสินใจเชื่อในเรื่องเล่าดังกล่าวนี้ โดยขาดการพิจารณาตรวจสอบหรือขาดการใช้วิจารณ์ญาณ ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงตรัสว่า มา อนุสสเวน แปลว่า อย่าเพิ่งเชื่อเพียงเพราะอ้างว่าได้ฟังตามกันมา นั่นก็เพราะเรื่องเล่าหรือสารที่ส่งต่อๆ กันมานั้นอาจมีข้อผิดพลาดบางประการที่ส่งผลกระทบต่อความเข้าใจ อาทิ

- การเข้าใจผิดพลาด (Misunderstanding) กล่าวคือ เมื่อข้อมูลถูกส่งต่อไปหลายๆ ครั้ง อาจมีการตีความที่ผิดพลาดหรือแตกต่างไปจากความหมายเดิม

- การบิดเบือนข้อมูล (Distortion) กล่าวคือ ข้อมูลอาจถูกปรับเปลี่ยนหรือเพิ่มเติมในแต่ละครั้งที่ถูกส่งต่อ ทำให้ความหมายเดิมของข้อมูลเปลี่ยนไป

- การสูญหายของข้อมูล (Information Loss) กล่าวคือ บางส่วนของข้อมูลอาจหายไปหรือถูกละเว้นในการส่งต่อ ทำให้ข้อมูลที่ได้รับไม่ครบถ้วน

- การเพิ่มข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้อง (Addition of Irrelevant Information) กล่าวคือ ผู้ส่งสารอาจเพิ่มความคิดเห็นหรือข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้องเข้ามา ทำให้สารที่ส่งต่อไม่ชัดเจนหรือถูกต้อง
- การเน้นผิดประเด็น (Misemphasis) กล่าวคือ ข้อมูลบางส่วนอาจถูกเน้นหรือทำให้ดูสำคัญเกินกว่าที่ควรจะเป็น ทำให้การรับสารผิดไปจากความตั้งใจเดิม
- ความคลาดเคลื่อนทางภาษา (Language Barrier) กล่าวคือ ถ้าผู้ส่งและผู้รับเลือกใช้ภาษาหรือคำศัพท์ที่แตกต่างกัน อาจเกิดความเข้าใจผิดในการสื่อสาร
- การตีความต่างกัน (Different Interpretation) กล่าวคือ ผู้รับสารแต่ละคนอาจตีความข้อมูลแตกต่างกันไปตามประสบการณ์หรือความเข้าใจของตน

ข้อผิดพลาดเหล่านี้สามารถเกิดขึ้นได้ในกระบวนการสื่อสารทุกประเภท ไม่เฉพาะแต่เรื่องของการฟัง การมีความเข้าใจที่ชัดเจนและการยืนยันข้อมูลที่ถูกต้องสามารถช่วยลดข้อผิดพลาดเหล่านี้ได้

บ่อเกิดของความรู้ขึ้นจากการฟังตามๆ กันมานี้ ในทางญาณวิทยายอมรับว่าเป็นบ่อเกิดความรู้ในระดับผัสสะ หมายถึง ความรู้หรือประสบการณ์ที่ได้รับผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้า ได้แก่ การมองเห็น (Visual Perception) การได้ยิน (Auditory Perception) การสัมผัส (Tactile Perception) การดมกลิ่น (Olfactory Perception) และการรับรส (Gustatory Perception) แต่ในกาลามสูตรให้ความสำคัญในเรื่องของการฟังเป็นหลัก และสิ่งที่ฟัง คือ เรื่องเล่าที่มีลักษณะเป็น “ข่าวสาร” (message) ที่ถูกสืบทอดมาจากบุคคลหนึ่งสู่อีกบุคคลหนึ่ง หรือจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งผู้ที่เล่าออกมาเป็นคนแรกนั้นอาจตายไปแล้ว แต่ตัวสารยังอยู่ เพราะยังมีผู้ส่งสาร (Messenger) ที่คอยสืบทอดเรื่องเล่าเหล่านี้ไปสู่ผู้รับสาร (Receiver) มาโดยตลอดไม่ขาดสาย ซึ่งเป็นการรับรู้โดยตรงจากสิ่งแวดล้อมโดยไม่ต้องผ่านการตีความทางความคิดหรือความรู้สึกเพิ่มเติม แต่ในความเป็นจริงนั้น ความคิดของมนุษย์มีการตีความต่อข้อมูลที่รับซึ่งอาจทำให้เกิดความผิดพลาดได้ในเรื่องของการเข้าใจและกระบวนการสื่อสารทุกประเภท ไม่เฉพาะแต่เรื่องของการฟัง จึงเป็นสิ่งที่ควรใช้วิจารณญาณ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนและการยืนยันข้อมูลที่ถูกต้องสามารถช่วยลดข้อผิดพลาดเหล่านี้ได้

2. มา ปรมปราย - อย่าเพิ่งเชื่อเพียงเพราะอ้างว่าถือปฏิบัติสืบทอดกันมา

วิเคราะห์ได้ว่า บ่อเกิดของความรู้ในข้อนี้เป็นความรู้ที่เกิดจากการยอมรับนับถือผ่านการปฏิบัติในรูปแบบกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งจากรุ่นสู่รุ่นเป็นระยะเวลานาน และเกิดเป็นประเพณี (tradition) ที่ปฏิบัติสืบทอดร่วมกันมาในที่สุด เมื่อมีประเพณี พิธีกรรมต่างๆ จึงเกิดขึ้น อันมีส่วนประกอบที่สำคัญได้แก่ 1) สิ่งที่เป็นข้อห้าม เรียกว่า จารีต (custom) 2) สิ่งที่ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เรียกว่า ขนบ (norm) และ 3) สิ่งที่ควรทำ (ยึดหยุ่นได้บ้าง) เรียกว่า ธรรมเนียม (rituals) ยกตัวอย่างประเพณีงานแต่งงานประกอบด้วยสิ่งที่เป็น “จารีต” เช่น ห้ามทำของแตกในวันแต่งงาน สิ่งที่เป็น “ขนบ” เช่น ต้องมีมงคลแฝดหรือพวงมาลัยคล้องคอตอนทำพิธีรดน้ำสังข์ เป็นต้น ส่วนสิ่งที่เป็น “ธรรมเนียม” เช่น การเอาเงินใส่ซองมอบให้กับผู้กันประตูเงิน-ประตูทอง บุคคลผู้เป็นเจ้าบ่าวจะใส่เท้าได้ก็ได้ ไม่บังคับหรือผู้กันประตูเงิน-ประตูทอง อาจตอรองให้เจ้าบ่าวทำกิจกรรมบางอย่าง เช่น วิดพื้น 10 ครั้ง แทนการรับเงินใส่ซองก็ได้ เป็นต้น ดังนั้น สิ่งที่ถูกสืบทอดกันมาหรือประเพณีจึงเป็นสิ่งที่ประกอบด้วยข้อห้าม (จารีต) ประการหนึ่ง ข้อที่ต้องปฏิบัติ (ขนบ) ประการหนึ่ง และข้อควรปฏิบัติ (ธรรมเนียม) อีกประการหนึ่ง ถ้าฝ่าฝืนถือว่าผิดประเพณีบางพิธีกรรมเรียกว่าผิดผี ซึ่งเชื่อกันว่าจะเกิดสิ่งอัปมงคลหรือความโชคร้ายในชีวิต จำเป็นต้องทำพิธีแก้หรือมีกระบวนการแก้ไขให้ถูกต้อง

การเลือกทำตามประเพณีโดยไม่ได้พิจารณาถึงความเหมาะสมในสถานการณ์ปัจจุบันอาจส่งผลเสียมากกว่าผลดี ยกตัวอย่างเช่น ปัจจุบันมีการรณรงค์เรื่องโลกเดือด เรื่องฝุ่น PM 2.5 เรื่องปัญหาขยะ

ในแม่น้ำและทะเล ทัวโลกร้องขอให้มนุษยชาติช่วยกันหยุดพฤติกรรมอันก่อให้เกิดผลกระทบโดยรวมนี้ร่วมกัน หากในสังคมไทยยังไม่ปรับตัว ยังถือประเพณีอย่างเคร่งครัดโดยไม่ดูความเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน สิ่งที่เราเชื่อว่าจะดี อาจก่อให้เกิดทุกข์กับตนเองและผู้อื่นได้ เช่น การเวียนเทียนด้วยรูปเทียนในช่วงที่มีการณรงค์เรื่องฝุ่น PM 2.5 การลอยกระทงด้วยภาชนะพลาสติก ในช่วงที่มีการณรงค์เรื่องปัญหาไมโครพลาสติกหรือมลพิษทางทะเล เป็นต้น นอกจากนี้ การยึดมั่นถือมั่นในประเพณีมากเกินไป อาจทำให้บุคคลไม่สามารถแสวงหาประสบการณ์ใหม่ๆ หรือการเปลี่ยนแปลงตัวเองได้ เนื่องจากมีการกำหนดเส้นทางที่แน่นอนและกฎเกณฑ์ที่จำกัดในวิถีชีวิต อาจทำให้เกิดความเสมอภาคระหว่างบุคคลในกลุ่ม ทำให้มีการปฏิเสธหรือกีดกันของบุคคลที่มีความแตกต่างหรือมองโลกในแง่ลบที่แตกต่างกัน อาจมีข้อขัดแย้งกับค่านิยมหรือกฎหมายที่มีอยู่ในสังคมในปัจจุบัน ทำให้เกิดการขัดแย้งหรือการขัดขวางกันระหว่างความเชื่อและค่านิยมที่แตกต่างกัน และบางครั้งประเพณีอาจมีการดำเนินงานหรือกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมหรือไม่ถูกต้องตามมาตรฐานทางสังคมหรือทางจริยธรรม เช่น เป็นประเพณีที่ส่งเสริมการเบียดเบียนสัตว์ หรือทารุณกรรมมนุษย์ เป็นต้น การสืบทอดประเพณีอาจมีประโยชน์มากมายต่อสังคมและสร้างเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ในกลุ่ม แต่ก็ควรมีการพิจารณาและการสอดส่องเพื่อป้องกันการเกิดปัญหาที่อาจเกิดขึ้นด้วย การสืบทอดประเพณีควรจะเป็นกระบวนการที่ยั่งยืนและเปิดโอกาสให้กับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาต่อไปในอนาคต การทำสิ่งใดเพียงเพราะอ้างว่าเป็นประเพณีหรือถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจึงยังไม่เพียงพอต่อการตัดสินใจในหลายมิติ โดยเฉพาะสิ่งที่ลดทอนคุณภาพชีวิตของมนุษยชาติ

3. มา อธิกราย -อย่าเพิ่งเชื่อเพียงเพราะอ้างว่าเป็นชาวลื้อ

วิเคราะห์ได้ว่า บ่อเกิดของความรู้ในข้อนี้เป็นสิ่งที่มาจากชาวลื้อ ชาวในหน้าหนังสือพิมพ์ ชาวในช่องทีวี ตลอดถึงชาวที่มาจากช่องทางต่างๆ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับบ่อเกิดของความรู้ในข้อแรกของกาลามสูตร (การฟังตามกันมา) แต่ต่างกันตรงที่อาจมีช่องทางหรือสื่อกลางทั้งในเชิงบุคคลและองค์กรในการเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นข่าวสารเหล่านี้ ซึ่งผู้สื่อข่าวในปัจจุบันอาจไม่ได้เสนอข้อมูลที่ถูกต้องและเชื่อถือได้ เพียงแต่เก็บข้อมูลมาเพื่อมานำเสนอโดยอาจมีวัตถุประสงค์แอบแฝงอยู่ด้วย เช่น การเพิ่มยอดขายหรือความน่าสนใจ การสร้างคลิกเบต (Click bait) เพื่อหลอกลวง ล่อให้ติดตาม (click) เข้าไปชมหรืออ่านเนื้อเรื่องในเว็บของตน มองประเด็นคุณค่าข่าวเป็นเพียงการตอบสนองความอยากรู้อยากเห็น แต่เป็นคุณค่าเทียม เพราะเกิดจากการสร้างขึ้น ประการสำคัญ ไม่มีเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์อะไร เป็นเพียงการล่อหลอกเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนจากการเพิ่มผู้เข้าชม เช่น...คลิปหนุ่มพิเรนทร์ จูบปะทัดยักษ์ แล้วเอากะละมังครอบไว้ก่อนนั่งทับ รองจนปะทัดระเบิดตูม คลิกดู แล้วจะรู้ว่ามีผลเป็นยังไง..., “แฉ” เคลียร์ชัด! ปุ่มนูนๆ ที่หน้าอก ที่แท้คือ..., เด็กสาวหัวเกินเหตุ โดดลงบ่อไปแหงจะชะงัก สูดหายใจเป็นยังไง... เป็นต้น คลิปหลังนี้ ใช้เวลาประมาณครึ่งชั่วโมง มีผู้เข้าไปชมแล้วกว่า 53,000 คน โดยที่เว็บข่าว ซึ่งเจ้าของเป็นสื่อหนังสือพิมพ์หัวสีฉบับหนึ่ง ไม่ได้ลงทุนอะไรเลย เพียงใช้คนเสาะหาคลิปจาก You Tube มาใส่ไว้ในข่าว ตัดต่อภาพจากวิดีโอมาเป็นภาพนิ่ง 1 หรือ 2 ภาพ เขียนพาดหัวแบบ click bait แล้วใช้สื่อออนไลน์หลอมรวม (converged) เข้ากับเว็บข่าว เมื่อคนอ่านหัวข่าวบนสื่อออนไลน์ก็คลิกเข้ามาอ่านเนื้อหาข่าว 2-3 บรรทัด จากนั้นก็กดคลิกดู ได้ยอดวิว (view) แล้ว ส่วนสาระจะเป็นอย่างไร ไม่สนใจ นับเป็นการลงทุนข่าวถูกที่สุด จะชักไม่ยักจริง และเด็กสาวก็วิ่งกลับขึ้นมาบนบ่อ ไม่ได้เกิดอะไรขึ้น (เมธา หริมเทพาธิป, 2567) การให้ข้อมูลที่ไม่ชัดเจนหรือเพียงบางส่วนเพื่อให้คนในสังคมหวาดระแวงหรือเข้าใจผิด หรือเป็นข้อมูลที่เอื้อต่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง ชาวลื้อในลักษณะนี้อาจทำให้กลายเป็นข่าวที่สร้างความเข้าใจผิด หรือสร้างความแตกแยกให้กับสังคม หรืออาจเป็นข่าวที่สังคมไม่ได้อะไรเลย เพราะผู้สื่อข่าวต้องการเพียงยอดผู้ชม แต่ขาดการรับผิดชอบต่อสังคมโดยรวม

ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งของสื่อประเภทข่าว ก็คือบรรทัดฐานของการใช้สื่อในยุคดิจิทัล เนื่องจากประเทศไทยมีผู้ใช้สื่อออนไลน์เป็นจำนวนมากแต่ความสามารถในการใช้สื่อและรับสื่ออย่างขาดบรรทัดฐานที่ดี โดยเฉพาะในเรื่องจิตสำนึกความรับผิดชอบในการผลิต ตัดต่อ โปสต์และแชร์สื่อมีเดียบนสังคมออนไลน์ที่มีปัญหาเชิงจริยธรรม ไม่ว่าจะเป็นภาพลามกอนาจาร ภาพอาชญากรรมที่น่าสะพรึงกลัว พฤติกรรมฉ้อฉลที่สร้างความวุ่นวายและอันตรายแก่เครือข่าย การปลอมตัว ปลอมแปลง คัดลอก หลอกลวง ให้อารมณ์ร้าย ยุ่วยเพื่อสร้างความแตกแยกในสังคมด้วย “วาทกรรมเกลียดชัง” (Hate Speech) “การล่าแม่มด” ในยุคดิจิทัล การล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นโดยไม่คำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

ปัญหาที่เกิดขึ้น ก็คือชุดความรู้ข้อมูลข่าวสารที่อยู่ในมือประชาชน สื่อมวลชนกระแสหลักและกระแสด้านเลือกนั้น ของใครจริง ของใครเท็จ เพราะชุดความจริงมีอยู่หลากหลายเรื่องเล่า (multi-narrative) เป็นสื่อที่ไหลผ่านไปบนกระแสการเชื่อมต่อ (connectivity) ที่เรียกว่า ออนไลน์ โซเชียล มีเดีย (Online Social Media) และใช้อินเทอร์เน็ตมาช่วยชักจูงเชื่อมต่อไปยังโทรศัพท์มือถือ สมาร์ทโฟน ไอโฟน ไอแพด เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่าสื่อดังกล่าวจะไม่ถูกบิดเบือน ตัดต่อ หรือเติมแต่ง (เมธา หริมเทพาธิป, 2559)

ดังนั้น การตรวจสอบและการใช้ความสงสัยในการรับข่าวสารเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยป้องกันการหลอกลวงและการเชื่อข่าวลือในสังคมได้ ทำให้เกิดพฤติกรรมรู้เท่าทันสื่อ (media literacy or digital literacy)

4. มา ปฎิภาสนพทานน - อย่าเพิ่งเชื่อเพียงเพราะอ้างว่ามาจากตำราหรือคัมภีร์

วิเคราะห์ได้ว่า ป่อเกิดของความรู้ในข้อนี้เป็นการอ้างถึงตำรา คัมภีร์ หนังสือ ตลอดถึงสื่อสิ่งพิมพ์ทุกประเภทที่มีลักษณะเป็นบทความที่ดูน่าเชื่อถือ เช่น บทความวิชาการ หรือบทความวิจัยในวารสารทั้งแบบออนไลน์และแบบพิมพ์เป็นเล่มกระดาษ เป็นต้น แม้ว่าข้อมูลเหล่านี้จะดูน่าเชื่อถือ เป็นเอกสารปฐมภูมิหรือเป็นเอกสารที่ผ่านการวิจัยมาเป็นอย่างดีแล้ว แต่ก็มีโอกาสเกิดข้อผิดพลาดได้ด้วยสาเหตุต่างๆ อาทิ

- ข้อมูลไม่ถูกต้อง กล่าวคือ บางครั้งข้อมูลที่ระบุในตำราหรือคัมภีร์อาจไม่ถูกต้อง อาจมีข้อผิดพลาดที่เกิดจากการวิจัยไม่ถูกต้องหรือการอ้างอิงจากแหล่งข้อมูลที่ไม่เชื่อถือได้

- การแปลผิด กล่าวคือ หากตำราหรือคัมภีร์เป็นภาษาต่างประเทศและถูกแปลเป็นภาษาไทย อาจมีความผิดพลาดในการแปลที่เกิดขึ้น ทำให้มีการเข้าใจผิดเกี่ยวกับเนื้อหา

- การตีความที่ไม่ถูกต้อง กล่าวคือ บางครั้งผู้อ่านอาจมีการตีความเนื้อหาในตำราหรือคัมภีร์อย่างไม่ถูกต้อง ซึ่งอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดเกี่ยวกับเนื้อหา

- การเสียหายหรือการสูญหาย กล่าวคือ ตำราหรือคัมภีร์อาจถูกสูญหายหรือเสียหายได้ ทำให้เกิดข้อผิดพลาดในการเข้าถึงข้อมูลหรือเสียความรู้สำคัญ

- ความไม่สมบูรณ์ กล่าวคือ บางครั้งตำราหรือคัมภีร์อาจไม่ครอบคลุมทุกด้านหรือไม่มีข้อมูลที่เพียงพอเกี่ยวกับเรื่องที่สนใจ ซึ่งอาจทำให้ผู้อ่านไม่ได้รับข้อมูลที่สมบูรณ์หรือไม่เป็นที่ต้องการ

การใช้ตำรา คัมภีร์ หรือหนังสือต่างๆ ควรพิจารณาด้วยความระมัดระวังและความเข้าใจในบริบท (context) ที่เกี่ยวข้อง ควรมีการค้นคว้าและการตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งที่น่าเชื่อถือเพื่อป้องกันข้อผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นได้ และที่สำคัญควรตีความเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อตนเองและผู้อื่น

5. มา ตกเหตุ - อย่าเพิ่งเชื่อเพียงเพราะอ้างว่าตรงกับหลักตรรกะ

วิเคราะห์ได้ว่า ป่อเกิดของความรู้ในข้อนี้เป็นการอ้างตรรกะในรูปแบบนิรนัย (deduction) เน้นความมีเหตุผล (reason) หรือคุณสมบัติสมมูลเชิงตรรกะ (T/F) ที่สอดคล้องกับหลักคณิตศาสตร์อันเป็นส่วนสำคัญต่อทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ แต่เมื่อเข้าสู่กระบวนการหลังนวยุค (Postmodernism) เหตุผลนิรนัย

ถูกต้องว่าเป็นเพียงศิลปะในการจูงใจให้คนเชื่อเท่านั้น โดยตัวมันเองไม่สามารถยืนยันความจริงแท้ได้ ทำให้เพียงความสมเหตุสมผลตามสมมติฐานที่ยึดถือ เช่น ใครยึดถือปรัชญาสารานิยมก็จะอ้างเหตุผลเพื่อให้เชื่อว่าไม่มีจิตวิญญาณ ไม่มีโลกหน้า เป็นต้น ส่วนใครยึดถือปรัชญาจิตนิยมก็จะอ้างเหตุผลเพื่อให้เชื่อว่าจิตวิญญาณมีอยู่จริง พระเจ้ามีอยู่จริง โลกหน้ามีอยู่จริง การหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดมีอยู่จริง เป็นต้น ใครอ้างเหตุผลบนสมมติฐานแบบใดก็ถูกต้องตามสมมติฐานแบบนั้น ดังนั้น คำตอบจึงดูสมเหตุสมผลไปตามเงื่อนไขที่กำหนดขึ้น เช่น $1+1$ จริง ถ้าวางสมมติฐานว่าสิ่งสองสิ่งนั้นไม่สามารถหลอมรวมกันได้เหมือนน้ำ 2 หยด หรือทราย 2 กอง แต่ถ้าหลอมรวมกันได้ $1+1$ จะเท่ากับ 1 ทันที เป็นต้น นอกจากนี้ในทางปรัชญายังยอมรับว่าการอ้างเหตุผลนั้นมีโอกาสบิดเบือนได้เมื่อเกิด “เหตุผลวิบัติ” (logical fallacy) ยกตัวอย่างเช่น การสรุปแบบเหมารวม การสรุปนอกประเด็น การยืนยันผลโดยปราศจากเหตุ การใช้คำเดียวกันแต่สื่อความหมายได้ 2 อย่าง เป็นต้น นอกจากนี้ การอ้างเหตุผลเชิงนิรนัยยังมีจุดอ่อนในเรื่องต่างๆ อาทิ

- ข้อมูลที่ไม่เพียงพอ กล่าวคือ เหตุผลที่สร้างขึ้นจะมีความถูกต้องเมื่อมีข้อมูลที่เพียงพอและเป็นประจักษ์ในการพิจารณา ถ้าข้อมูลไม่เพียงพอหรือเป็นอันตราย การใช้เหตุผลอาจนำไปสู่การตัดสินใจที่ผิดพลาดหรือไม่เหมาะสม

- ปัญหาการสรุป กล่าวคือ การสรุปมีโอกาสที่จะผิดพลาด แม้ว่าเหตุผลอาจเป็นตรงกับข้อมูลที่มีอยู่ ก็ยังมีความเป็นไปได้ที่จะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของภาพรวม

- ผลกระทบจากอารมณ์และความรู้สึก กล่าวคือ อารมณ์และความรู้สึกอาจมีผลต่อการวิเคราะห์และการตัดสินใจที่เหตุผล

- ขาดความเป็นธรรม กล่าวคือ เหตุผลบางครั้งอาจถูกสร้างขึ้นจากมุมมองที่ไม่เป็นธรรมหรือมีความลำเอียงทางส่วนตัว เช่น การเลือกสรุปที่สนับสนุนความเชื่อเดิมโดยไม่พิจารณาข้อมูลที่ขัดแย้ง

การรับรู้ถึงเหตุผลวิบัติ ข้อจำกัดของการใช้เหตุผล และจุดอ่อนของเหตุผลดังที่กล่าวมานี้สามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้เหตุผลและการตัดสินใจในชีวิตประจำวันได้ โดยเฉพาะเมื่อมีการใช้เหตุผล เพื่อตัดสินใจที่มีผลกระทบสำคัญต่อชีวิตและผู้คนอื่นๆ ด้วยวิจาร์ณญาณที่มีวิทยาศาสตร์และความเป็นธรรมในการตัดสินใจจะช่วยลดความผิดพลาดที่เป็นไปได้ในการใช้เหตุผลได้มากขึ้น

6. มา นยเหตุ - อย่าเพิ่งเชื่อเพียงเพราะอ้างว่าตรงกับหลักอนุมาน

วิเคราะห์ได้ว่า บ่อเกิดของความรู้ในข้อนี้มาจากหลักอนุมาน ซึ่งเป็นตรรกะอุปนัย (induction) ได้แก่ สิ่งที่เป็นสถิติ เป็นโพลสำรวจ เป็นการเก็บปรากฏการณ์ซ้ำๆ จากธรรมชาติในเชิงการทดลองบ่อเกิดของความรู้ที่มาจากหลักสถิตินี้มีข้อจำกัดอยู่หลายประการ อาทิ

- ข้อจำกัดในการสะท้อนสภาพ กล่าวคือ สถิติมักจะเป็นการสรุปผลลัพธ์จากข้อมูลที่สุ่มมาจากกลุ่มเล็กๆ เพื่อพยายามสะท้อนสภาพของกลุ่มใหญ่กว่า อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่สุ่มอาจไม่สามารถแทนที่สภาพของกลุ่มใหญ่ได้อย่างแม่นยำ เนื่องจากสามารถมีข้อผิดพลาดทางสถิติหรือข้อบกพร่องในการสุ่มข้อมูล

- ข้อจำกัดในการตีความ กล่าวคือ การตีความข้อมูลสถิติอาจมีความซับซ้อนและต้องใช้ความชำนาญในการวิเคราะห์เพื่อให้เข้าใจความหมายและสรุปผลที่ถูกต้อง การตีความผิดพลาดหรือการสรุปผลที่ไม่ถูกต้องอาจนำไปสู่การตัดสินใจที่ผิดพลาด

- ข้อจำกัดในความแท้จริง กล่าวคือ บางครั้งการรวมข้อมูลในการสร้างสถิติอาจไม่สามารถแสดงความแท้จริงได้อย่างแม่นยำ เนื่องจากมีปัจจัยหลายอย่างที่มีผลต่อข้อมูลและผลลัพธ์ที่ได้

- ข้อจำกัดในความสมบูรณ์ของข้อมูล กล่าวคือ บางครั้งข้อมูลที่ใช้ในการสร้างสถิติอาจไม่สมบูรณ์ เช่น ข้อมูลที่ขาดหายไป หรือข้อมูลที่ไม่เป็นการสุ่ม ซึ่งอาจทำให้การวิเคราะห์หรือการสรุปผลไม่สามารถทำได้อย่างสมบูรณ์แบบ

ดังนั้น คนที่นำเอาหลักสถิติมาใช้ในการสร้างแบบสอบถามเพื่อทำโพลในการสำรวจความคิดเห็นของประชาชน ก็อาจเกิดข้อบกพร่องในหลายประการ อาทิ

- ข้อบกพร่องในการสร้างตัวอย่าง กล่าวคือ การสร้างตัวอย่างที่แทนความหลากหลายของประชากร เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก แต่บางครั้งการสร้างตัวอย่างอาจไม่สามารถทำได้อย่างแท้จริง หรือมีการเลือกตัวอย่างที่ไม่เป็นอิสระซึ่งอาจทำให้ผลการสำรวจไม่สะท้อนความเป็นจริง

- ผู้ไม่ตอบโพล กล่าวคือ มีผู้ที่ถูกเลือกมาให้สำรวจ แต่ไม่ตอบคำถาม นี่อาจส่งผลให้การสำรวจไม่สะท้อนความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมาย และอาจส่งผลให้มีการเบี่ยงเบนหรือเอียงในผลการวิเคราะห์

- การสร้างคำถามที่ไม่เหมาะสม กล่าวคือ ความสำคัญของการสร้างคำถามที่ชัดเจนและเหมาะสมในโพลมีอิทธิพลต่อความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของผลการสำรวจ การสร้างคำถามที่ไม่ชัดเจนหรือไม่เหมาะสม ทำให้ผลการสำรวจไม่อาจเป็นตัวแทนความคิดเห็นของประชากรได้อย่างถูกต้อง

- การมีนโยบายหรือแนวปฏิบัติที่ไม่เหมือนกัน กล่าวคือ แต่ละองค์กรหรือผู้จัดทำโพลอาจมีนโยบายหรือวิธีการที่แตกต่างกันในการดำเนินการสำรวจ สิ่งนี้สามารถทำให้มีความแตกต่างในผลการสำรวจของโพลที่ต่างกันได้

- การกระทำที่ไม่สามารถเชื่อถือได้ของผู้สำรวจ กล่าวคือ ในบางกรณีผู้สำรวจโพลอาจกระทำสิ่งที่ทำให้เกิดความไม่น่าเชื่อถือของข้อมูล เช่น การปรับแก้ข้อมูลเพื่อให้ผลการสำรวจตรงตามความต้องการของตนเอง หรือการสะท้อนความคิดเห็นของผู้สำรวจในการสรุปผลการสำรวจโดยไม่เป็นธรรม

การเข้าใจข้อจำกัดของสถิติและข้อบกพร่องจากการประยุกต์ใช้หลักตรรกะอุปนัยเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้เรารู้ว่า การอ้างข้อมูลทางสถิติเพื่อการวิเคราะห์และตัดสินใจ จะต้องพิจารณาด้วยความระมัดระวังเพื่อป้องกันการผิดพลาดในการสรุปผลและการตัดสินใจ

7. มา อาการปริตฤณ - อย่าเพิ่งเชื่อเพียงเพราะอ้างว่าตรรกะรองเอาตามอาการที่ปรากฏ

วิเคราะห์ได้ว่า บ่อเกิดของความรู้ในข้อนี้ เป็นการคาดการณ์ คาดคะเน อนุมานตามประสบการณ์ที่ผ่านมา หรือในเชิงปรากฏการณ์ (phenomenology) หรือความน่าจะเป็นการคาดคะเนด้วยประสบการณ์ อาจเกิดข้อผิดพลาดได้หลายประการ อาทิ

- บางครั้งการคาดคะเนโดยใช้ประสบการณ์เก่าอาจทำให้เกิดการเทียบเคียงที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งสภาพแวดล้อมหรือเงื่อนไขอาจมีการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เหมือนกับที่เคยเกิดขึ้นในอดีต

- บางครั้งการคาดคะเนอาจเผลอไปที่ประสบการณ์ที่มีอยู่โดยไม่พิจารณาปัจจัยอื่นๆ ที่อาจมีผลต่อผลลัพธ์ เช่น การคาดคะเนว่าการเพิ่มโฆษณาจะทำให้ยอดขายเพิ่มขึ้นโดยไม่พิจารณาปัจจัย เช่น ความสนใจของตลาดหรือความเปลี่ยนแปลงในกระแสออนไลน์ เป็นต้น

- บางครั้งมนุษย์อาจทำนายผลลัพธ์โดยใช้ประสบการณ์อย่างไม่ถูกต้องหรือทำการวิเคราะห์ข้อมูลในทางที่ไม่ถูกต้อง เช่น การเพิ่มยอดขายสินค้าโดยไม่พิจารณาถึงกลไกราคาหรือแนวโน้มของตลาดที่อาจมีผลต่อผลลัพธ์ที่คาดหวัง เป็นต้น

- บางครั้งการคาดคะเนอาจสะท้อนความเชื่อส่วนบุคคล ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง เช่น การคาดคะเนว่าโอกาสในการได้รับงานที่ต้องการจะมีเพียงพอ โดยไม่พิจารณาถึงความสามารถและความพร้อมของตนเองและตลาดงาน เป็นต้น

นอกจากนี้ การแสวงหาความรู้บนพื้นฐานของปรากฏการณ์วิทยายังมีจุดอ่อนอยู่คือการเข้าใจที่ยังไม่สมบูรณ์ของธรรมชาติ และยังมีคำถามที่ยังไม่มีคำตอบ บางสิ่งอาจจะยากที่จะตรวจสอบหรือทดลองในสถานการณ์ที่แท้จริง นอกจากนี้ บางครั้งยังมีผลของปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่ยังไม่เป็นที่ทราบอย่างแน่นอน ด้วย การที่เราต้องพึ่งพาการสังเกตการณ์และการวิเคราะห์ของมนุษย์อาจทำให้มีความคลาดเคลื่อนได้ เนื่องจากมนุษย์มีขีดจำกัดในการสังเกต การวิเคราะห์ และการเข้าใจที่มีผลกระทบต่อวิทยาศาสตร์และการศึกษาต่างๆ ที่อยู่ในขอบเขตของปรากฏการณ์วิทยา

ดังนั้น เพื่อลดความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นจากการคาดคะเนด้วยประสบการณ์ เราจึงควรมีความรอบคอบให้มากที่สุด โดยอาจมีการระดมสมองหลากหลาย รวบรวมความคิดและมุมมองจากผู้อื่น เพื่อให้ได้รับการสนับสนุนและการทบทวนที่มีความหลากหลาย เป็นการช่วยให้เรามองเห็นด้านของปัญหาที่เราอาจไม่เคยพิจารณามาก่อน และการเรียนรู้จากข้อผิดพลาด โดยวิเคราะห์และทบทวนข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้น เพื่อเรียนรู้จากประสบการณ์นั้นๆ และปรับปรุงวิธีการคาดคะเนของเราในอนาคต

ในเรื่องการเลือกใช้ข้อมูล เราควรใช้ข้อมูลที่ต้องการและเชื่อถือได้ในการทำนาย การใช้ข้อมูลที่มีคุณภาพสูงจะช่วยลดความผิดพลาดในการคาดคะเน จากนั้น ใช้เทคนิคการวิเคราะห์ที่เหมาะสม เช่น การใช้ข้อมูลประวัติศาสตร์เพื่อทำนายแนวโน้มอนาคต การใช้แบบจำลองทางคณิตศาสตร์ เป็นต้น นอกจากนี้ การสร้างแผนสำรอง หรือแผน B เมื่อการคาดคะเนหรือแผนหลักของเรามีความผิดพลาดก็เป็นสิ่งที่จำเป็น เพื่อให้เราสามารถปรับตัวและรักษาความยืดหยุ่นในการดำเนินการต่อไป และสิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือการทบทวนและปรับปรุงสิ่งที่เราคาดคะเนอยู่เสมอ เพื่อให้เราสามารถปรับปรุงวิธีการคาดคะเนของเราให้มีความแม่นยำและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นตามเวลา

8. มา ทิฐินิษณานกขณติยา - อย่าเพิ่งเชื่อเพียงเพราะอ้างว่าสิ่งนั้นเข้ากันได้กับความคิดเห็นหรือทฤษฎีของตน

วิเคราะห์ได้ว่า บ่อเกิดของความรู้ในข้อนี้ เป็นข้ออ้างที่ว่า สิ่งที่ได้รับรู้นั้นเข้าได้กับความคิดเห็น แนวคิด ทฤษฎี หลักการ ปรัชญา ที่ตนเชื่อมั่น หรือปกคลุมเอาไว้ในใจว่า ของฉันนี้เท่านั้นจริงของคนอื่นผิดหมด (อิทะเมวะสัจจัง โมฆะมัญญัง)

แม้ว่าทฤษฎีต่างๆ โดยเฉพาะทฤษฎีที่อิงกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ (scientific method) ที่ดูน่าเชื่อถือ วางอยู่บนหลักการ (principle) และมีปรัชญา (philosophy) รองรับ ตลอดทั้งมีองค์ประกอบหรือแนวคิด (concept) ที่สามารถอธิบายเชื่อมโยงได้ตรงกับสมมติฐาน (hypothesis) ที่ตั้งไว้มีการทดลองเป็นที่ประจักษ์ แต่เมื่อโลกได้เข้าสู่กระบวนการทศวรรษหลังนวยุค (postmodern paradigm) ได้มีการพิสูจน์ให้เห็นชัดแล้วว่า กฎของวิทยาศาสตร์ที่ดูเหมือนตายตัว ไม่เปลี่ยนแปลงนั้น กลับเป็นสิ่งที่ต้องยอมรับว่าเปลี่ยนแปลงได้ เพียงแต่ยอมรับว่าน่าเชื่อถือจนกว่าจะมีทฤษฎีใหม่ๆ เกิดขึ้นมาแทนที่โดยถูกพิสูจน์ว่าทฤษฎีเหล่านั้นมีความถูกต้องหรือแม่นยำกว่าทฤษฎีเดิม

นอกจากนี้ จุดอ่อนของทฤษฎีมีหลายประการ ขึ้นอยู่กับบริบทและการนำไปใช้ ดังนี้

1) ทฤษฎีบางครั้งอาจมีความเป็นนามธรรมสูง ทำให้ยากต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริง โดยเฉพาะในสาขาที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงเร็ว

2) ทฤษฎีมักจะตั้งอยู่บนสมมติฐานบางประการ ซึ่งหากสมมติฐานเหล่านั้นไม่ถูกต้องหรือเปลี่ยนแปลงไป ทฤษฎีอาจไม่สามารถอธิบายหรือทำนายเหตุการณ์ได้อย่างแม่นยำ

3) ทฤษฎีบางครั้งอาจสร้างขึ้นจากข้อมูลหรือการสังเกตที่จำกัด ซึ่งอาจไม่ครอบคลุมทุกสถานการณ์ ทำให้ทฤษฎีไม่สามารถใช้ได้กับทุกกรณี

4) ทฤษฎีบางทฤษฎีอาจถูกยอมรับและฝังแน่นในวงการวิชาการหรือสังคม จนทำให้ยากต่อการยอมรับแนวคิดหรือทฤษฎีใหม่ๆ แม้ว่าจะมีหลักฐานใหม่มาสนับสนุน

5) บางครั้งทฤษฎีอาจเสนอแนวทางที่ดี แต่เมื่อทดลองนำไปปฏิบัติจริงอาจพบว่ามีปัญหาหรือข้อจำกัดที่ทฤษฎีไม่ได้คาดคิดหรือไม่ได้ครอบคลุม

6) ทฤษฎีบางทฤษฎีอาจซับซ้อนและยากต่อการเข้าใจ ทำให้ผู้ที่นำไปใช้หรือศึกษาอาจตีความผิดพลาดหรือไม่สามารถนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

7) ความรู้และข้อมูลใหม่ๆ อาจทำให้ทฤษฎีที่เคยถูกต้องในอดีตกลายเป็นไม่ถูกต้องหรือไม่ครบถ้วน ทฤษฎีจำเป็นต้องได้รับการทบทวนและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

การรับรู้และเข้าใจก่อนของทฤษฎีเป็นสิ่งสำคัญเพื่อให้เราสามารถใช้ทฤษฎีอย่างมีประสิทธิภาพ และเปิดรับแนวคิดหรือข้อมูลใหม่ๆ ที่สามารถพัฒนาความรู้และการปฏิบัติของเราได้

9. มา ภาพพจน์ตาย - อย่าเพิ่งเชื่อเพียงเพราะอ้างว่าผู้พูดน่าเชื่อถือ

วิเคราะห์ได้ว่า บ่อเกิดของความรู้ในข้อนี้ เป็นบ่อเกิดของความรู้ที่อ้างอิงตัวบุคคล ซึ่งอาจเป็นคนที่เขียนตำรา หรือเป็นบุคคลที่เป็นผู้นำทางด้านประเพณี หรือเป็นผู้สื่อข่าวที่ดูน่าเชื่อถือ หรือเป็นคนที่เราได้ฟัง ผู้พูดที่น่าเชื่อถือนั้น อาจมีภาพลักษณ์ทางสังคมที่ดีทั้งในด้านการศึกษา อาชีพ ตำแหน่งงาน โดยมีการยอมรับทั่วไปในระดับสูง

อย่างไรก็ตาม บุคคลที่ดูน่าเชื่อถือในสังคมไม่จำเป็นต้องเชื่อถือได้จริงเสมอไป ความน่าเชื่อถือของบุคคลสามารถถูกประเมินจากหลายปัจจัย เช่น ลักษณะภายนอก บุคลิกภาพ การศึกษา ตำแหน่งงาน หรือความสำเร็จในอดีต แต่สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถยืนยันได้ว่าบุคคลนั้นมีความซื่อสัตย์หรือมีเจตนาที่ดีต่อผู้อื่นจริงๆ ด้วยเหตุนี้ เพื่อประเมินความน่าเชื่อถือของบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ เราควรพิจารณาปัจจัยอื่นๆ ร่วมด้วย ดังนี้

- การตรวจสอบข้อมูล กล่าวคือ ควรตรวจสอบข้อมูลหรือข้อเท็จจริงที่บุคคลนั้นให้มาจากแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้และเป็นกลาง

- ประวัติและผลงานที่ผ่านมา กล่าวคือ ดูประวัติการทำงานและผลงานที่ผ่านมา หากบุคคลนั้นมีประวัติที่ดีและผลงานที่มีคุณภาพ จะเพิ่มความน่าเชื่อถือได้

- ความคิดเห็นของผู้อื่น กล่าวคือ ฟังความคิดเห็นและประสบการณ์ของคนที่เคยทำงานหรือมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลนั้น การรับฟังความคิดเห็นจากหลายๆ ฝ่ายจะช่วยให้เราได้มุมมองที่หลากหลาย

- ความโปร่งใสและการเปิดเผยข้อมูล กล่าวคือ บุคคลที่มีความน่าเชื่อถือน่าจะมีความโปร่งใสในการทำงานและการเปิดเผยข้อมูลที่จำเป็น

- พฤติกรรมและการกระทำ กล่าวคือ พฤติกรรมและการกระทำของบุคคลนั้นในสถานการณ์ต่างๆ สามารถบ่งบอกถึงความน่าเชื่อถือได้ เช่น ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ และการรักษาคำมั่นสัญญา

- การประเมินอย่างรอบคอบ กล่าวคือ อย่าด่วนสรุปความน่าเชื่อถือของบุคคลเพียงแค่จากลักษณะภายนอกหรือความประทับใจแรกพบ ควรใช้เวลาในการสังเกตและประเมินพฤติกรรมในระยะยาว

การพิจารณาความน่าเชื่อถือของบุคคลในสังคม ต้องอาศัยการวิเคราะห์จากข้อมูลต่างๆ อย่างรอบคอบ เพราะคนเรารู้หน้าไม่รู้ใจ สิ่งที่เป็นภาพลักษณ์ภายนอกอาจเป็นเพียงสิ่งปลอมเปลือกที่มีไว้หลอกลวงผู้คนอย่างแนบเนียนก็ได้ จึงไม่ควรใช้เพียงปัจจัยเดียวในการตัดสิน หรือเชื่อเพียงเพราะอ้างว่าบุคคลนั้นดูน่าเชื่อถือ

10. มา สมโน โน ครูติ - อย่าเพิ่งเชื่อเพียงเพราะอ้างว่าสมณะผู้นี้เป็นครูของเรา

วิเคราะห์ได้ว่า บ่อเกิดของความรู้ในข้อนี้ เป็นบ่อเกิดความรู้ในเชิงบุคคลเหมือนข้อที่ผ่านมา เพียงแต่มีระดับความน่าเชื่อถือที่เข้มข้นขึ้น เพราะอาจเป็นความเชื่อถือในระดับที่เคารพและศรัทธา อันก่อให้เกิดอคติเพราะรัก เพราะหลง หรือเพราะเกรงกลัว เกรงใจได้ บุคคลผู้นั้นอาจ ได้แก่ ผู้เป็นครู เป็นครูบาอาจารย์ เป็นพระอาจารย์ เป็นเจ้าสำนักหรือเจ้าลัทธิ (teacher) เป็นโค้ช (coach) เป็นเมนเทอร์ (mentor) ของเรา (ไม่ว่าจะเป็นนักบวชหรือไม่ใช่นักบวช)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าบุคคลนั้นจะเป็นครูบาอาจารย์ที่เราเคารพรัก แต่บุคคลที่เป็นครูนั้นไม่สามารถเชื่อถือได้เสมอไป เนื่องจากการเป็นครูหรือผู้สอนนั้นไม่ได้หมายความว่าบุคคลนั้นจะมีความถูกต้อง หรือมีความสามารถในทุกๆ ด้าน ดังนั้น เราควรพิจารณาปัจจัยต่างๆ เพื่อประเมินความน่าเชื่อถือของครูบาอาจารย์ ดังนี้

1) ความรู้และความเชี่ยวชาญ กล่าวคือ ตรวจสอบความรู้และความเชี่ยวชาญของครูในสาขาวิชาที่สอน การมีความรู้ลึกซึ้งในวิชาที่สอนจะเพิ่มความน่าเชื่อถือได้

2) ประสบการณ์และประวัติการสอน กล่าวคือ ดูประสบการณ์และประวัติการสอนของครู หากครูมีประสบการณ์ที่ยาวนานและมีประวัติการสอนที่ดี นั้นอาจเป็นตัวบ่งชี้ถึงความน่าเชื่อถือ

3) ความคิดเห็นและประสบการณ์ของนักเรียนอื่นๆ กล่าวคือ ฟังความคิดเห็นและประสบการณ์ของนักเรียนคนอื่นๆ ที่เคยเรียนกับครู การรับฟังความคิดเห็นจากหลายๆ คนจะช่วยให้เราได้มุมมองที่หลากหลาย

4) การปฏิบัติตนและพฤติกรรม กล่าวคือ สังเกตการปฏิบัติตนและพฤติกรรมของครู หากครูมีความซื่อสัตย์ มีความยุติธรรม และมีความรับผิดชอบ จะเพิ่มความน่าเชื่อถือ

5) การเปิดเผยและโปร่งใส กล่าวคือ ครูที่น่าเชื่อถือมักมีความโปร่งใสในการสอนและการเปิดเผยข้อมูลที่จำเป็น เช่น การอ้างอิงแหล่งข้อมูลและการตอบคำถามของนักเรียนอย่างตรงไปตรงมา

6) การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ ครูที่มีความน่าเชื่อถือมักมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเพิ่มเติม การเข้าร่วมการอบรม หรือการปรับปรุงวิธีการสอนตามความก้าวหน้าทางวิชาการ

7) การเปิดรับความคิดเห็น กล่าวคือ ครูที่ดีมักเปิดรับความคิดเห็นและคำติชมจากนักเรียน เพื่อปรับปรุงการสอนและให้การศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

แม้ครูจะมีบทบาทสำคัญในการให้ความรู้และการพัฒนาเรา แต่การประเมินความน่าเชื่อถือของครูยังคงเป็นสิ่งที่สำคัญ เราควรใช้การวิเคราะห์และการพิจารณาหลายๆ ปัจจัยเพื่อให้มั่นใจว่าเรากำลังได้รับความรู้และคำแนะนำจากแหล่งที่เชื่อถือได้ ปัญหาอีกประการหนึ่งไม่ได้อยู่ที่คำสอนของครูโดยตรง แต่อาจเกิดจากความเข้าใจและเข้าถึงของผู้เป็นศิษย์ที่มีไม่เท่าครูผู้สอน จึงอาจเกิดความเข้าใจผิดเคลื่อนได้ ด้วยเหตุนี้จึงควรใช้วิจารณญาณในการพิจารณาเพื่อนำมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สูงสุดของชีวิต

จากที่ได้ศึกษาบ่อเกิดของความรู้ในกาลามสูตรทั้ง 10 ข้อ มีข้อควรสังเกตตรงคำว่า “อย่าเพิ่งเชื่อ” นั้นมีท่าทีอยู่ 2 ประการ คือ (1) อย่าเพิ่งรับว่า “เชื่อ” (2) อย่าเพิ่งปฏิเสธว่า “ไม่เชื่อ” คือ อย่าใช้อคติทั้งปวงในการตัดสิน แต่ให้รับไว้ในฐานะ “สมมติฐาน” เพื่อพิจารณาด้วยวิจารณญาณในลำดับถัดไป ได้แก่ 1) เมื่อพิจารณาด้วยวิจารณญาณแล้ว พบว่า สิ่งนั้นเป็นอกุศล มีโทษ วิญญูชนตเถย ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์ เป็นไปเพื่อทุกข์ ก็ไม่ควรเชื่อ ไม่ควรปฏิบัติตาม 2) เมื่อพิจารณาด้วยวิจารณญาณแล้วพบว่า สิ่งนั้นเป็นกุศล ไม่มีโทษ วิญญูชนสรรเสริญ เป็นไปเพื่อประโยชน์ เป็นไปเพื่อความสุข ก็ควรเชื่อ ควรปฏิบัติตาม (พระมหาหมหินทร์ ปุริสุตโตโมและคณะ, 2566)

บทสรุป

จากที่ได้ศึกษามาทั้งหมดสรุปได้ว่า กาลามสูตรที่ปรากฏในพระสูตรต้นปัญานั้น แบ่งออกเป็น 3 ส่วนสำคัญ ได้แก่ 1) ส่วนที่เป็นบ่อเกิดของความรู้ในเชิงญาณวิทยา 10 ประการ 2) ส่วนที่เป็นเกณฑ์ตัดสินเชิงญาณปรัชญาหรือเกณฑ์ตัดสินความจริงตามหลักกาลามสูตร และ 3) ส่วนที่เป็นเกณฑ์ค้ำประกันความชอบธรรมจากการเชื่อและปฏิบัติตามเกณฑ์ตัดสินความจริงในกาลามสูตร แต่ในการศึกษารั้งนี้ ผู้เขียนมุ่งวิเคราะห์ในส่วนกาลามสูตร 10 ประการ อันเป็นการนำเสนอบ่อเกิดของความรู้ที่ถูกกล่าวอ้างเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือ บุคคลผู้มีปัญญาควรมีการตั้งข้อสงสัยในสิ่งที่ควรสงสัยดังกล่าวนี โดยให้ถือว่าบ่อเกิดของความรู้ทั้ง 10 ประการเป็นเพียงสมมติฐาน อย่าเพิ่งเชื่อว่าเป็นจริง หรืออย่าเพิ่งเชื่อว่าเป็นไม่จริง เพื่อเปิดโอกาสให้เราได้ใช้วิจารณ์ โดยดำเนินการตามหลักคำสอนของกาลามสูตรที่ว่า 1) เมื่อพิจารณาด้วยวิจารณ์ญาณแล้ว พบว่า สิ่งนั้นเป็นอกุศล มีโทษ วิญญูชนติเตียน ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์ เป็นไปเพื่อทุกข์ ก็ไม่ควรเชื่อ ไม่ควรปฏิบัติตาม 2) เมื่อพิจารณาด้วยวิจารณ์ญาณแล้วพบว่า สิ่งนั้นเป็นกุศล ไม่มีโทษ วิญญูชนสรรเสริญ เป็นไปเพื่อประโยชน์ เป็นไปเพื่อความสุข ก็ควรเชื่อ ควรปฏิบัติตาม ดังนั้น กาลามสูตรจึงเป็นคำสอนที่ช่วยให้เกิดการใช้วิจารณ์ญาณเพื่อให้เกิดคุณภาพชีวิตแก่ตนเองและผู้อื่นในสังคมอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม, สุรางคณา สุนทรพนาเวศ, อิทธิศักดิ์ เลอยศพรชัย, ชิสา กันยาวิริยะ, สิริพันธ์ กันยาวิริยะ,ชัยโรจน์ นพเฉลิมโรจน์ และเมธา หริมเทพาธิป. (2566). นวัตกรรมทางพุทธธรรมในกาลามสูตร. *มจร สุรนารายณ์*, 1(1) : 10-19.
- พระอรรณพ โกวิท (ยุทธเลิศ) และ พระไกล่รุ่ง ปญญาวิชโร (2561) ศึกษาวิเคราะห์หลักกาลามสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน. *วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี*, 1(1): 10-19.
- พระอรรณพ โกวิท (ยุทธเลิศ) และพระไกล่รุ่ง ปญญาวิชโร. (2561). ศึกษาวิเคราะห์หลักกาลามสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน. *วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี*, 1(1): 10-19.
- เมธา หริมเทพาธิป. (2559). บรรทัดฐานใหม่ของสังคมสารสนเทศเพื่อธรรมาภิบาล. *วารสารพุทธมคัศ*, 1(1) : 22-34.
- เมธา หริมเทพาธิป. (2567). ภาษาข่าวที่มีปัญหาเชิงจริยธรรม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/636622> [31 พฤษภาคม 2567]
- สมศักดิ์ อัมพรวิสิทธิ์โสภ. (2565). กาลามสูตร : ทางรอดในสังคมยุคดิจิทัล. *วารสารนิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน*, 8(1) : 39-49.